

ВЯСЁЛКА Ё СЛАВЯНСКІХ ПРЫКМЕТАХ І ПАВЕР'ЯХ

Прыкметы і павер'і суправаджалі амаль кожны момант жыцця селяніна. Праз іх імкнуліся прадказаць будучыню, даць тлумачэнне невядомаму як з'явам навокальнага асяроддзя, так і ўнутранага свету чалавека. Яны рэгламентавалі сямейны побыт і гаспадарчую дзейнасць. Так, прыкметы і павер'і, заснаваныя на разнастайных фактарах навакольнага асяроддзя, перш за ўсё на атмасферных з'явах прыроды, значнае месца сярод якіх адводзіцца вясёлцы, лічыліся найбольш аб'ектыўнымі паказчыкамі дабрабыту сялянскай гаспадаркі.

Вясёлка («і.-е. ues – зіхоткі, бліскучы» [1, с. 110]) – «з'ява прыроды атуленая ё народнай традыцыі міфалагічнымі ўяўленнямі. У славянскіх мовах мае мноства найменняў, у якіх адлюстроўваюцца народныя ўяўленні і вераванні: дуга, райская дуга, райдуга, радуга, краса, красуля, весялуха, ясна, ясноўка, божы лук, божы пояс, боскай маці пояс» [8, с. 330]. Вясёлка – грывотны лук Перуна, пры дапамозе якога бог-грамаўнік пасылае стрэлы-маланкі, каб пакараць грэшнікаў і нячысцікаў (у беларусаў).

Па часе ўзнікнення і лакалізацыі вясёлкі на небе прадказвалі надвор'е. У Чарнагорыі існавала ўяўленне пра тое, што добрае надвор'е прадказвае вясёлка на ўсходзе, а дрэннае – вясёлка на захадзе. У рускіх «яркая вясёлка прадвешчае непагадзь, бачная пасля дажджу – добрае надвор'е... Калі вясёлка з'явіцца ё гадзіну або дзве дня, то хутка будзе дождж; вячэрняя вясёлка прадвешчае прыёмнае надвор'е, калі не перашкодзіць вільготнасць у паветры, а ранішняя пры пахмурным небе – да непагадзі; начная вясёлка, насупраць месяца, азначае шмат дробнага дажджу» [5, с. 110]. Параўнаем з беларускімі павер'ямі: «Багатка <...> прадказвае працяг дажджу» [4, с. 179], «Калі ё часе дожджыку на небе з'яўлялася вясёлка, дык людзі верылі, што пасля гэтага задажджыцца» [4, с. 85], «Весялуха рана паказвае, што будзе абложная пагода. <...> Пасля паўдня <...>, што будзе ясная пагода» [4, с. 179], «Калі «весялуха» воду бярэ (мутная), то будзе дождж, а як весяліцца (празрыстая) – будзе пагода» [4, с. 179], «Калі ё час дажджу вясёлка цмяная і не іграе колерамі, то дождж будзе ісці далей» [4, с. 179].

Лічыцца, што вясёлка «знае меру вады для дажджу, дак, не бойсь, больш як трэба не напру» [4, с. 84], або «хоць бы як захмарылася, то покуль весялуха не накачае вады – дождж не пойдзе» [4, с. 84]. Ва ўсіх славян існавала павер'е, што вясёлка, нібы змей (цмок), набірае, высмоктвае, «п'е» ваду: «весялуха» бярэ воду і з мора і адсюль, а падчас і з усім, што есцёка ё вадзе» [4, с. 84]. Таму вясёлка ўнушала прымхлівы страх, бо лічылася, калі паблізу апынецца чалавек, яна можа і яго ўцягнуць на другі канец сваёй дугі або на хмару. Калі на небе з'яўлялася вясёлка, «маці забаранялі сваім дзецям выходзіць на двор» [4, с. 85], але на яе дазвалялася глядзець з акна (у беларусаў). У харватаў існуе праклён: «Няхай цябе вясёлка ўсмокча!» [8, с. 330], а ё Закарпацці і ё беларусаў нельга было нават пальцам на яе

паказваць.

Ва ўяўленнях славян вясёлка з'яўлялася своеасаблівым паказчыкам надвор'я ў яго найбольш важных праявах: дажджу як жыццядайнай вільгаці і сухога надвор'я як крыніцы паўнаwartаснага выпявання ўраджаю, а значыць, і паказчыкам дабрабыту сялянскай гаспадаркі (вясёлка злучае зямлю – жаночы, мацярынскі пачатак – і неба – мужчынскі пачатак, таму зусім лагічна, што вясёлцы надавалася здольнасць рэгуляваць «апладненне» зямлі небам праз пасрэдніцтва дажджу). Так, балгарскія сяляне верылі, што пры доўгачасовай адсутнасці вясёлкі трэба чакаць засухі і, як вынік, неўраджаю, голаду.

Падчас вясёлцы прыпісваліся магічныя здольнасці: напрыклад, «сербы, македонцы, балгары і заходнія ўкраінцы лічылі, што той, хто пройдзе пад вясёлкай, зменіць свой пол» [8, с. 330]. Меркавалі, што «гэта ўласцівасць можа быць выкарыстана для таго, каб змяніць пол будучага дзіцяці»: «Калі жанчына, у якой нараджаюцца толькі дзяўчынкі, пойдзе напіцца вады на тым месцы, дзе «п'е» вясёлка, то пасля гэтага ў яе будуць нараджацца хлопчыкі» (Заходняя Балгарыя) [8, с. 330–331]. На Магілёўшчыне, убачыўшы вясёлку, можна было загадваць жаданне. Калі незаможная дзяўчына бачыла такую досыць рэдкую з'яву, як дзве вясёлкі, то лічылася, што яе чакае хуткае замужжа. Жанчына, якая не мела дзяцей, павінна была (лепш разам з мужам) пастаяць пад так званым «цыганскім дажджом» – дробным дожджыкам і вясёлкай на небе, тады ў яе быццам бы народзіцца шмат дзяцей.

Сербы варажылі па вясёлцы аб ураджаі паводле наяўнасці і шырыні ў ёй палос розных колераў, якія абазначалі пэўныя культуры: напрыклад, зялёны – жыта і пшаніцу, сіні – гародніну. Якая паласа самая шырокая – ураджаю таго і чакалі. У рускіх па колерах вясёлкі спрабавалі прадказаць надвор'е: «чым больш зялёная вясёлка, тым больш ветру; калі ў сіняватай частцы вельмі светла – добрае надвор'е» [5, с. 110], а дождж праз два ці тры дні прадвяшчала наяўнасць на небе дзвюх вясёлак, а таксама калі «бываюць разам дзве весялухі, тагды трэ чакаць ліхое пагоды, нядзель дзве» [4, с. 119]. «Ва Усходняй Сербіі падвойную вясёлку (канцы якой павернуты ад зямлі да неба) называюць «блізня» і лічаць, што па яркасці і шырыні палос дугі, якая звернута да зямлі, можна спрагназаваць ураджай на зямлі, а па дузе, павернута да неба, – ураджай «на тым свеце» [8, с. 331].

Згодна з Бібліяй, вясёлка патрэбна Богу як напамін пра заповіт паміж Ім, Ноем і «всякою душою живою во всякой плоти» [Быц., 9: 15], што «не будет более вода потопом на истребление всякой плоти» [Быц., 9: 15] (таксама як і ў беларускім павер'і: «Весялуху Бог даў на тое, штоб другі раз не было патопы» [4, с. 119]). Прарок Іезэкііль, каб даць уяўленне пра падабенства славы Гасподняй, параўноўвае яе з вясёлкай: «В каком виде бывает радуга на облаках во время дождя, такой вид имело это сияние кругом» [Іезек., 1: 28]. У кнізе прарока Іаана, дзе распаўядаецца пра Бога і Яго веліч, зноў згадваецца вясёлка: «И Сей Сидящий видом был подобен камню яспису и сардису; и радуга вокруг престола, видом подобная смарагду» [Адкр., 4:3]. У сувязі з прыналежнасцю вясёлкі да боскага пачатку

з’явіліся арыгінальныя народныя ўяўленні, «што вясёлка – гэта пояс Госпада, які ён палоща ў час дажджу або сушыць пасля дажджу» (у балгар) [8, с. 331], а ў сербаў і харватаў лічыцца, што пры дапамозе вясёлкі «Бог паказвае жанчынам, як трэба ткаць і якія колеры пры гэтым выкарыстоўваць» [8, с. 331].

Такім чынам, у славян вялікая ўвага надавалася назіранням за вясёлкай: яе станам, колерам, лакалізацыяй і інш. Так, па асаблівасцях выгляду і часе ўзнікнення вясёлкі на небе прадказвалі надвор’е і, як вынік, сялянскі дабрабыт. На прыкладзе міфалагічных ўяўленняў пра вясёлку пэўным чынам бачна як да язычніцкіх уяўленняў дапасоўваліся хрысціянскія. Вясёлка – своеасаблівы рэгулятар надвор’я ў яго найбольш істотных праявах: дажджу як жыццядайнай вільгаці і сухога надвор’я як крыніцы паўнавартаснага выпявання ўраджаю. Часам вясёлка ўнушала прымхлівы страх, ёй нават прыпісвалі здольнасць уплываць на пол чалавека. Міфалагічныя ўяўленні пра вясёлку таксама адлюстраваліся ў легендах, паданнях, казках, песнях і іншых жанрах традыцыйнага славянскага фальклору.

Літаратура

1. Беларуская міфалогія: энцыклапед. слоўнік / С. Санько, Т. Валодзіна, У. Васілевіч [і інш.]. Мінск, 2004.
2. Беларускі фальклор: энцыклапед.: у 2 т. Т. 1–2 / рэдкал.: Г. П. Пашкоў [і інш.]. Мінск, 2005–2006.
3. Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета. Канонические. М., 2000.
4. Васілевіч У. А. Зямля стаіць пасярод свету... Беларускія народныя прыкметы і павер’і: у 2 кн. Кн. 1. / уклад., прадм., пераклад., бібл. У. А. Васілевіча. Мінск, 1996.
5. Знахарство или Русские заговоры. М., 1912.
6. Казакова І. В. Прыкметы і павер’і Магілёўшчыны // Фалькларыстычныя даследаванні: Кантэкст. Тыпалогія. Сувязі: зб. арт. Вып. 3 / пад нав. рэд., В. В. Прыемка, Т. А. Марозавай. Мінск, 2006. С. 156–161.
7. Валодзіна Т. В. Прыкметы і павер’і / Т. В. Валодзіна // Малыя жанры. Дзіцячы фальклор / Т. В. Валодзіна, Г. А. Барташэвіч, К. П. Кабашнікаў; навук. рэд. А. С. Фядосік. Мінск, 2004. С. 322–367. (Беларускі фальклор: Жанры, віды, паэтыка. Кн. 6.)
8. Славянская мифология от А до Я: энциклопед. Минск, 1995.